

Hvernig verður kvennabaráttunni best borgið?

Inngangur.

Hvernig verður kvennabaráttunni best borgið? Svarið fer eftir því hver er spurður, hvar og hvenær. Ef Olymphe de Gouze hefði verið spurð í Frakklandi árið 1793 rétt áður en hún var leidd á höggstokkinn hefði hún hugsanlega svarað: með því að konur njóti allra borgaralegra réttinda. Hundrað árum síðar hefðu þær Elisabeth Cady Stanton og Susan B. Anthony í Bandaríkjum sennilega sagt að kosningaráttur kvenna væri stærsta skrefið í rétta átt. Bríet Bjarnhéðinsdóttir hefði eflaust tekið undir þau sjónarmið 15 árum síðar er hún stóð ásamt öðrum konum að kvennaframboðinu í Reykjavík 1908. Á sama tíma hefðu Evrópukonurnar og byltingarsinnarnir Klara Zetkin og Alexandra Kolontaj sagt að bylting og valdataka alþýðunnar væri forsenda fyrir betri stöðu kvenna.

Reynslan hefur sýnt okkur að engin þessara kvenna hafði fullkomlega rétt fyrir sér, kanskí allra síst þær síðast töldu. Smátt og smátt hefur það verið að skýrast fyrir okkur að staða kvenna um víða veröld á sér miklu flóknari og dýpri sögulegar, hugmyndafræðilegar, efnahagslegar og félagslegar rætur en gömlu kvenfrelsiskonurnar höfðu forsendur til að vita og skilja þótt þær gerðu sér reyndar grein fyrir býsna mörgu.

Kvennabaráttan snýst ekki og hefur reyndar aldrei snúist eingöngu um formleg réttindi, þjóðfélagsgerðir og efnahgskerfi, heldur einnig og ekki síður um rótgrónar hugmyndir, hefðir, hagsmuni karla og kvenna, sjálfsmynd einstaklinganna og framtíðarhugsjónir. Enn er langt í frá að öll kurl séu komin til grafar í kvennasögunni, hvað þá að sú baráttuleið sé fundin sem skila muni konum mestum árangri, enda konur engan vegin sammála um að hverju beri að stefna. Kvennabaráttunni verður hvorki nú fremur en fyrir 100 árum eða 200 þokað áfram með einni baráttuaðferð eða einu baráttumáli, heldur með því að láta þúsund blóm blómstra með mismunandi lit, ilm og lögum sem þó mynda einn blómagarð, þar sem þau fá öll að njóta sín, hvort sem þau ilma sætt eða höfugt, eru lítil eða stór, jarðlæg eða kifurjurtir. Saman þurfa blómin að standa af sér vetrarhörkur, brennandi sól og steypiregn, þótt þau geti þess á milli tekist á um rými, ljós og skugga. Eigi árangur að nást til handa öllum konum verður að vera til staðar sterk feministisk vitund sem sagnfræðingurinn **Gerda Lerner** lýsir þannig: Það er að skynja að konur tilheyra hópi sem hefur lakari stöðu en karlar og hefur orðið fyrir ranglæti. Staða þeirra er ekki náttúrulögð heldur félagslega ákvörðuð. Konur verða að sameinast öðrum konum til að rétta hlut sinn og þær geta og verða að setja fram nýjar hugmyndir um skipulag samfélagsins sem ganga út á að konur jafnt sem karlar njóti sjálfstæðis og ráði yfir eigin lífi.

Fyrir okkur kvennalistakonur sem höfum um 13 ára skeið nánast einar feminist í heiminum fetað okkur eftir **framboðsleiðinni**, unnið sigra og beðið ósiga er svarið við þeirri spurningu sem hér liggar til grundvallar hreint ekki einfalt og kannski flóknara en nokkrum sinni fyrr í okkar sögu. Áður en ég reyni að svara spurningunni ætla ég að hugleiða hvað áunnist hefur í tímans rás, hvaða leiðir hafa skilað árangri, við hvað konur heimsins eru að glíma einmitt nú og frammi fyrir hvaða kostum við kvennalistakonur stöndum? Í mínum huga er það gífurlega miklvægt að við minnumst þess að við erum hluti af gamalli sögulegri hreyfingu sem þokast áfram veginn, upp og niður brekkurnar. Ferðin hófst við nánast algjört réttinda- og bjargarleysi, en á langri leið hafa margir áfangar náðst. Þetta er að öllu jöfnu engin skemmtiganga, heldur kostar ferðin þrautsegju og þolinmæði, en við verðum að halda áfram og við trúum því að tíminn vinni með okkur.

Hvað hefur áunnist?

Í aðdraganda frönsku stjórnarbyltingarinnar, byltingunni sjálfri 1789-1795 og í þeirri umræðu sem átti sér stað í kjölfarið bæði í Englandi og í nýstofnuðum Bandaríkjum Norður-Ameríku komu fram öll helstu baráttumál og jafnframt deilumál kvennahreyfingarinnar sem við erum að fást við enn þann dag í dag ef horft er á heiminn allan.

Í grundvallaratriðum snúast þau annars vegar um formleg réttindi, hins vegar um þann hugmyndaheim sem við búum við. 1. Þar er fyrst að telja réttinn til menntunar og inntak hennar sem enn er stórmál. Átti að kenna strákum og stelpum saman eða sitt í hvoru lagi? Og hvers konar menntun átti að veita konum? Hefðbundna menntun til að undirbúa hefðbundið hlutverk eða menntun sem byði konum upp á nýja möguleika sem gerðu þeim kleift að sjá sér farborða? Var hið síðarnefnda ekki ógnun við hjónabandið?

2. Rétturinn til atvinnu var afar mikilvægur. Heilu atvinnugreinarnar voru lokaðar konum með lögum, sem gerði þeim erfitt um vik að sjá fyrir sér, en var við hæfi að þær stunduðu hvaða vinnu sem var? Var réttlætanlegt að þræla konum út í nánum og verksmiðum? Þurfti sérstök lög til verndar konum á vinnumarkaði? Hvað um eina elstu atvinnugrein í heimi - vændið - hvernig átti að taka á því?

3. Rætt var um félagsleg réttindi kvenna, svo sem hjónaskilnaði, réttinn yfir börnunum, réttinn til að fá að velja sér maka, og félagslega vernd t.d. fyrir ekkjur og einstæðingskonur.

4. Efnahagsleg réttindi svo sem rétturinn til arfs, rétturinn til að ráða yfir eigin launum, eignaréttur o.fl.

5. Krafan um kosningarátt kvenna og kjörgengi sem þó komust ekki alvarlega á dagskrá fyrr en á síðari hluta 19. aldar.

6. Kröfur um breytt viðhorf til kvenna, getu þeirra, hæfileika og hlutverks, kröfur um frelsi t.d. til að skapa.

7. Réttur kvenna til að ráða yfir eigin líkama, barneignum og kynlífi, eða deilan um frjálsar ástir og siðgæðið sem geisaði af miklum krafti á síðari hluta 19. aldar m.a. á Norðurlöndum, en hún snérist um það hvað væri við hæfi, hvort gera ætti sömu síðferðiskröfur til kvenna og karla og lokks enn og aftur um frelsi kvenna.

Í þessu samhengi er gaman að geta þess að í frétt í Morgunblaðinu laugardaginn 4. nóv. sl. var sagt frá væntanlegrí heimsráðstefnu húsmæðra. Þar sagði að húsmæður væru orðnar þreyttar á að sitja hjá meðan karlmenn og kvenréttindakonur einokuðu umræðuna um stöðu kvenna. Í fréttinni mátti heyra enduróm 19. aldar í eftirfarandi ummælum formanns húsmæðrafélags Argentínu: "Það eina sem mér finnst feministarnir hafa afrekað er að breiða alnæmi um heiminn með frjálsum ástum, kynlífssfrelsi og því öllu"

Tuttugasta oldin hefur bætt mörgu við kvennaumræðuna einkum ef horft er á tímann eftir 1970. Þar má nefna kröfuna um aukin völd og áhrif kvenna á ákvárdanatöku í samfélaginu, kröfuna um efnahagslegt sjáflstæði, umræðuna um ofbeldi gegn konum, nýja sýn á andlegt og líkamlegt ástand kvenna í ljósi læknisfræði og sálfræði (sem reyndar kom við sögu fyrr á öldinni), sjálfsmynd kvenna og kvenímyndir sem m.a. tengist alls konar stöðluðum hugmyndum um konur, stjórnunarstíll kvenna, inntak menntunar þ.e. hvaða heim endurspeglar menntakerfið, skilgreiningar á karlveldinu og strúktúrum þess og hvernig völdunum er viðhaldið sbr. kenninguna um glerþakið og kenningu Önnu G. Jónasdóttur sem ég mun koma að síðar. Enn má nefna tungumálið og notkun þess, kröfur um sértækjar aðgerðir til að bæta stöðu kvenna, stúlkubörn og staða þeirra sem er það nýjasta í umræðunni og eflaust mætti áfram telja.

Formleg réttindi og raunveruleg staða.

Í flestum ríkjum vesturlanda hafa konur nokkurn veginn öðlast það sem skilgreint er sem formleg réttindi til jafns við karla. Það þýðir að í lögum og reglum samfélagsins er gengið út frá því að konur og karlar njóti sömu réttinda, sem kemur þó ekki í veg fyrir sérstök ákvæði á ýmsum sviðum sem snerta konur og ráðast af sérstöðu eins og barnsfæðingum eða lakari félagslegrar stöðu sem t.d. snýr að einstæðum mæðrum eða ekkjum. Samkvæmt mælikvarða Sameinuðu þjóðanna er Ísland efst á blaði þeirra þjóða sem tryggja konum mest og best formleg réttindi en þar á meðal eru réttur og tækifæri til menntunar og aðgangur að heilsugæslu.

Í stórum hluta heimsins er þessum formlegu réttindum kvenna stórlega ábótant. Konur njóta ekki almennra mannréttinda og eru meðhöndlaðar nánast eins og húsdýr eða þrælar. Kröfur eru gerðar í ríkjum móslima um að trúarbrögð, menning og hefðir séu hafin yfir algild mannréttindi sem þýðir að leyfilegt sé að varðveita eða setja sérreglur um konur og yfirráð yfir þeim. Í nokkrum Arabaríkjum hafa konur ekki enn hlotið kosningarátt og í fjölmörgum Afríkuríkjum hafa konur hvorki eigna- né erfðarátt, hvað þá að þær ráði eigin hjónabandi, barneignum eða eigi rétt á að halda börnum sínum komi til skilnaðar eða ef þær verða ekkjur. Þá er menntun og heilsugæsla vægast sagt af skornum skammti, að ekki sé talað um valda- og áhrifaleysi kvenna. Við getum spurt hvers virði almenn mannréttindi séu bláfátækum konum sem horfa ár eftir ár upp á börn sín deyja og berjast dag hvern fyrir lífi sínu, en rétt eins og þau skiptu fátækur konur máli á Íslandi fyrir 100 árum eru þau varða á veginum fyrir konur í Afríku, Asíu og S-Ameríku.

Akvæðið er að kvennaráðstefnu S.P. í Kína voru fulltrúar Norðurlandanna iðulega spurðir að því hver væri **formúlan** fyrir árangri þeirra í kvenningaráttunni og var þá einkum horft á hina formlegu hlið, hlutfall á þingum, í sveitarstjórnunum og lífskjör almennt. Norsku konurnar bantu á kvótakerfið sem þær hefðu komið í gegn og skilað hefði verulegum árangri. Sú fræga Mona Sahlin úr Svíaríki nefndi norræna módelið þ.e. sterkt velferðarkerfi sem væri konum afar mikilvægt. Jafnframt var minnt að mannréttindabaráttu norrænna kvenna hefði staðið í um það bil 150 ár, ýmsum aðferðum hefði verið beitt í tímans rás og engin ein formúla til. Það er kannski tímanna tákna að sértækur aðgerðir, kvótar og velferðarkerfið eiga mjög í völk að verjast um þessar mundir sbr. þá umræðu sem nú á sér stað í Bandaríkjunum, nýlegan dóm Evrópusöðumstólsins og niðurskurð til velferðarmála í sjálfu höfðuvíginu Svíþjóð sem og hér á landi.

Hvaða leiðir hafa skilað árangri?

Í 200 ára sögu vestrænnar kvenningaráttu hefur ýmsum aðferðum verið beitt. Einstaklingar og hópar kvenna hafa með skrifum sínum eða aðgerðum unnið þrekvirki, kveikt hugsjónaelda og gefið þeim konum sem á eftir komu baráttutæki. Konurnar í frönsku byltingunni fóru í mótmælagöngur, beittu hótunum og jafnvel vopnum, meðan rithöfundarnir Mary Wollstonecraft og George Sand munduðu pennann. Sú síðarnefnda ögraði samtímanum með karlmannlegum klæðaburði og bóhemskum lifnaðarháttum. Heimspekingarnir Harriet Taylor og John Stuart Mill skrifuðu bíblíu kvenningaráttunnar "Kúgun kvenna" sem út kom 1869 og Florence Nightengale braut allar brýr að baki sér með því að neita að giftast, halda með kvennahóp til hjúkrunarstarfa í Krímstríðinu og að beita sér mjög í stjórnálum í þágu bættrar heilsugæslu, reyndar í gegnum karlmann því ekki átti hún annarra kosta völd. Kvennahópurinn Ladies of Langham Place í Englandi beitti bréfaskriftum og viðtölum við atvinnurekendur til að fá þá til að taka konur í vinnu. Suffragetturnar ensku létu fangelsa sig, fóru í mótmælasvælti, hlekjkjuðu sig við grindverk, brutu rúður og fórnuðu jafnvel lífi sínu í baráttunni fyrir kosningarátti kvenna. Íslenska kvennahreyfingin hafði þá sérstöðu að bjóða fram sérlista kvenna um skeið með glæstum árangri, auk þess að nota aðrar hefðbundnar

aðferðir. Saga sósíalista og anarkista segir frá hundruðum kvenna sem beittu sér fyrir bættum kjörum kvenna og betri vinnuaðbúnaði, konum sem lenu í fangelsum, skipulögðu verkföll og storkuðu hefðbundnum borgaralegum lifnaðarháttum með því að vera í sambúð og gera tilraunir með ný sambýlisform.

Árangurinn skilaði sér smátt og smátt í auknum lagalegum réttindum, betri möguleikum á vinnumarkaði, betri heilsu og aukinni menntun. Eftir stóðu rótgrónar hugmyndir um konur, stöðu þeirra og hlutverk sem m.a. lýstu sér í ofuráherslu á kvenleika sem væri karlmönnum þóknanlegur svo sem sjá má í bókmenntum og kvíkmyndum aldarinnar, lægri launum, kröfum um að giftar konur væru heima, að ein laun dygðu til framfærslu fjölskyldu, lítilli virkni í stjórnálum og nánast algjöru kvenmannsleysi í valdastofnunum samfélagsins.

Um það sem gerðist innan veggja heimilisins var einfaldlega ekki rætt.

Konum var stýrt út og inn af vinnumarkaðnum með aðgerðum og lagasetningum og þær voru sviptar réttindum í ríkjum fasista og Sovétríkjunum á millistríðsárunum. Í sjálfu Svíaríki þar sem verkalýðsflokkur var kominn til valda komu fram tillögur frá verkalýðsforystunni í lok síðari heimsstyrjaldarinnar um að banna eða takmarka mjög útivinnu kvenna til að rýma til á vinnumarkaðnum fyrir karlmönnum. Það vildi svo til að nokkrir af helstu forystumönnum krata á þeim tíma voru giftir kvenréttindakonum sem alist höfðu upp í gömlu baráttuhreyfingunni. Þær urðu arfavitlausar, kölluðu út sitt kvennalið í floknum og jörðuðu tillöguna í eitt skipti fyrir öll. Í hópi þeirra var m.a. Alva Myrdal sem var einn af höfundum sánska velferðarkerfisins.

Í Bandaríkjunum var farin mýkri leið en ákveðin. Uppeldisfræði, kvíkmyndum, blöðum, auglýsingum og uppsögnum var beitt til að þróngva milljónum kvenna úr vinnu heim í barneignir og að eldavélinni og þær létu það yfir sig ganga.

Tímarnir breyttust og enn var kallað á menntaðar konur og vinnu kvenna utan heimilis. Heimur óréttlætis, mismununar og kvenfyrirliningar var það sem við konum blasti. Kvennahreyfingin sem búið hafði við þróngan kost gekk í endurnýjun lífdaga, en því miður þurfti að byrja nánast frá grunni, vegna þess að tengslin við fortíðina höfðu rofnað.

Kvennabarátta á 20. öld.

Kvennahreyfingin á vesturlöndum hefur um margt beitt sömu aðferðum á síðustu áratugum og kvenréttindahreyfingin gamla, en þar má þó bæta við stórauknum rannsóknum á stöðu kvenna og nýrri sókn inn á hefðbundin svið karla. Sjónum hefur verið beint að körnum, þeim stillt upp við vegg og hlutverk þeirra og hegðun harðlega gagnrýnd m.a. með skilgreiningum á karlrembunni og nýjum kröfum til karla. Stöðugri umræðu hefur verið haldið gangandi í öll þess ár og gripið hefur verið til ýmissa uppátkjá og mótmæla, þótt virkni kvennahreyfinga, þrýstingur hópa og lobbyismi hafi verið mest áberandi. Síðan má bæta við hinni íslensku framboðsleið.

Hver er árangurinn ef horft er á síðast liðin 25 ár á vesturlöndum?

Konur eru orðnar sýnilegar á flestum sviðum samfélagsins. Þátttaka kvenna í hefðbundnum stjórnálum hefur stóraukist, konum hefur fjölgæð verulega á þingum, í sveitarstjórnunum og meðal eigenda fyrirtækja, þótt ekki sé það einhlítt og sumsstaðar hafi orðið bakslag á allra síðustu árum. Í atvinnulífinu hafa konur farið inn á nýjar brautir í stjórnunarstíl og með stofnun nýrra fyrirtækja. Staða kvenna í heiminum hefur verið kortlögð, ný baráttumál hafa verið tekin upp, þekking á samfélögum og stöðu kvenna hefur aukist mikið svo og þekking á kvenlíkamanum, lífi og sögu kvenna. Möguleikar kvenna til að velja sér lífsfarveg hafa batnað verulega og baest hafa við lagaleg réttindi t.d. þau sem snúa að því sem á ensku er kallað **reproductive rights** (kyn- og frjósemisheilsa kvenna). Uppeldi kynjanna hefur breyst eithvað svo og verkaskipting á heimilum þótt hlutverk og staða kynjanna séu í

megindráttum hefðbundin. Í listum hafa konur látið sífellt meira að sér kveða. Konur hafa myndað sín samskipta- og stuðningsnet, haldið kvennaráðstefnur jafnvel á heimsvísu og smátt og smátt hafa baráttumálin verið að rata inn í stefnumótun stjórnvalda og inn í þá sáttmála og framkvæmdaáætlun Sameinuðu þjóðanna sem snúa að konum. Það er ekki að ástæðulausum sem íhaldsmenn í Bandaríkjunum héldu því fram að feministar réðu lögum og lofum á kvennaráðstefnu S.P. í Kína með þá herskáu 76 ára gömlu Bellu Abzug í broddi fylkingar, flakkandi um í hljólastól. Árangurinn er verulegur ef við lítum eins og 100 ár til baka, en ekki er allt sem sýnist.

Hver stjórnar baráttunni og hvað er leyft?

Ýmsir velta því nú fyrir sér hvort þakka beri ofangreindan árangur baráttu kvenna eða hvort almenn þjóðfélagsþróun og þörf fyrir vinnufl kvenna hafi ráðið þar meiru um, þ.e. að konur séu ekki þeir gerendur í réttindabaráttu sinni sem við höfum viljað vera láta. Þekkt baráttukona hélt því fram nýlega að kvennabaráttunni væri í raun stjórnad af einhverjum dulduum öflum - væntanlega karlveldinu - sem þar með leyfðu ákveðin skref. Ég tel að með slíkum kenningum sé verið að gera lítið úr konum og reyndar öðrum sem staðið hafa í mannréttindabaráttu og að þarna stingi upp kolli sú hugsun sem setur vélræn þjóðfélagslögum sem enginn fær við ráðið (gamli Marxisminn), ofar áhrifum og aðlögunarhæfni einstaklinga, hreyfinga og samfélaga. Vissulega ræðst árangur af aðstæðum hverju sinni og þeim ramma sem konum er settur af þeim hagsmunum og hugmyndum sem ráða ríkjum, en það þarf líka stöðugan þrýsting og nýjar hugmyndir. Reynslan kennir okkur að stundum ná konur skjótum árangri, en stundum líða áratugir svo ekkert gerist. Nú leggja sumar konur áherslu á að við séum í þeirri stöðu að verja réttindi kvenna á heimsvísu fremur en að sækja fram sbr. grein Barböru Eherenreich í síðustu VERU, en ætlum við að sætta okkur við það?

Hver er staðan nú?

Þegar horft er á heimsbyggðina kemur í ljós að karlmenn eru 90% stjórnenda ríkja heims, konur 10%. Enn er í fullu gildi það sem sagt var á kvennaráðstefnu S.P. 1980: Þar sem völdin eru þar eru konurnar ekki, þar sem konurnar eru þar eru völdin ekki. Og enn eru í gildi tölurnar sem lagðar voru fram sömu ráðstefnu sem sýndu að konur eiga 1% eigna í heiminum, en vinna 2/3 hluta vinnustunda. Laun kvenna eru alls staðar lægri að meðaltali en laun karla. Fátækt fer vaxandi og það eru einkum konur með börn sem eru fórnarlömb hennar. Heilsa kvenna fer alls staðar versnandi og konur eru í vaxandi mæli fórnarlömb styrjaldarátaka sbr. þær hópnauðganir sem áttu sér stað í ríkjum fyrrum Júgóslavíu. Heimilisofbeldi þar sem konum er misþyrmt og þær jafnvel dreppnar án afskipta löggreglu og dómsvalds er alþjóðlegt fyrirbæri. Ritskoðun sem beinist að konum ásamt fangelsunum og pyndingum á baráttukonum fara vaxandi. Réttleysi stúlkubarna fæddra sem ófæddra eru loksins komin á dagskrá. Fóstureyðingum á kvenkynsfóstrum er beitt um alla Asíu, litlum stúlkum er neitað um lífs von, næringu og menntun ef velja þarf á milli stráka og stelpna. Barnagiftingar, barnavændi og þrælasala á börnum lifa góðu lífi.

Auðæfum, mannréttindum og möguleikum er misskipt milli mannanna barna og þegar við horfum á þessa mynd verður skiljanlegt hvers vegna við hér uppi á Íslandi búum best þegar horft er á formleg réttindi kvenna, en einmitt það leggur okkur þá skyldu á herðar að standa vörð um réttindin, sækja fram, vera fyrirmyn dir og að styðja konur til betra lífs hvar sem er í heiminum.

En enn og aftur formleg réttindi segja harla lítið. Völd og áhrif kvenna hér á landi eru mjög í takt við heiminn allan og þarf ekki annað en að horfa á ríkisstjórnina 90%:10%. Hlutfall kvenna í stjórnkerfinu er mun lægra hér en á öðrum Norðurlöndum, en þó erum við í áttunda sæti hvað varðar fjölda kvenna á þingum. Konur stjórnna litlu sem engu í

atvinnulífinu og samtökum vinnumarkaðarins hvað þá á fjármagnsmarkaðnum. Laun stórra kvennastéttu eru hræðilega lág og meðallaun heldur lægri hér en t.d. í U.S.A. og í Skandinavíu. Heilsa kvenna á Íslandi er áhyggjuefnin, hvort sem litið er á reykingar, krabbamein eða sjúkdóma sem eiga rætur að rekja til stoðkerfisins þ.e. vöðvabólgur, liðverkir o.fl. Viðhorf dómskerfisins til ofsbeldis gegn konum og börnum hefðu sómt sér vel á miðoldum en eru ekki í neinu samræmi við þróun erlendis eða framkvæmdaáætlun S.P. um þau mál. Hér þarf að skoða hlut kvenna í íslensku hagkerfi, ólaunaða vinnu kvenna, inntak menntunar, sjálfsmýnd stúlkna, kvenna og karla, taka á kynfræðslu, unglingsaóléttu, endurteknum fóstureyðingum, vinnuálagi og vinnuvernd kvenna, atvinnuleysi kvenna, aðbúnaði barna, félagslegri þjónustu o.s.frv. en þó síðast en ekki síst þeim **hugmyndum** og **viðhorfum** sem hér ríkja um konur og hlutverk þeirra. Verkefnin eru næg, en umræðan er stopp og það hefur fátt markvert gerst nú um árabil í íslenskri kvennabaráttu. Hvers vegna og hvað þarf að gera?

Hvað þarf að gera?

Það sem íslensk kvennabaráttu og þar með Kvennalistinn þarf mest af öllu á að halda að mínum dómi er umræða og þeirri umræðu verður ekki haldið uppi af þremur þingkonom og nokkrum sveitarstjórnarsfulltrúum. Þar þarf miklu meira að koma til. Umræða um stöðu kvenna hér á landi er ótrúlega lítil, einhæf og **materíalistísk**, jarðbundin, hagsmunatengd eða hvað við eignum að kalla það, eins og reyndar öll pólitísk umræða á Íslandi. Við einblínum á laun kvenna sem auðvitað skipta miklu máli, en eru þó aðeins brot af allri myndinni. Við teljum hausa á þingum og í sveitarstjórnum og við hneykslumst á dómum en hvað um þann hugmyndaheim sem að baki býr.

Við getum eflaust knúið fram starfsmat og ýmsar aðgerðir sem gagnast konum, en ef það er ríkjandi hugmynd í íslensku þjóðfélagi að karlar eigi að hafa hærri laun en konur þá mun launamarkaðurinn einfaldlega leita leiða til að viðhalda þeim launamun sem nú ríkir rétt eins og hann hefur alltaf gert. Ef það er ríkjandi hugmynd íslenskra dómara að stelpur séu alltaf að ímynda sér að einhverjir karlar séu að leita á þær og að konur hreinlega bjóði upp á nauðgun þá er ekki von mikilla úrbóta, hvað sem lögin segja. Það þarf að beina sjónum miklu meira að hugmyndunum og viðhorfunum en við höfum gert hingað til eða eins og við höfum alltaf sagt: **það þarf hugarfarsbytingu**.

Þetta leiðir af sér spurninguna hvað vitum við um íslenskar konur viðhorf þeirra, drauma og hugarheim? Hvað vitum við um hugmyndir íslenskra karla um karlmennsku, um konur, um samskipti kynjanna? Fyrir nokkrum árum var gerð viðamikil viðhorfskönnun sem m.a. er greint frá í riti Guðfræðideildar Háskóla Íslands: Trúarlíf Íslendinga sem út kom 1990. Þar komu fram mjög athyglisverðar niðurstöður um skoðanir kvenna t.d. á fóstureyðingum, hjónabandinu, framhjáhaldi o.fl. sem sýndu það sem mér finnst vera mjög íhaldssöm afstaða. Ég fullyrði að við vitum allt of lítið um íslenskar konur og að það sé ein meginforsandan fyrir frekari árangri í kvennabaráttu að átta sig betur á ríkjandi hugmyndum. Ég held líka að við eignum að beina sjónum í ríkara mæli að körlum og ræða við þá um stöðu og samskipti kynjanna. Hingað til hafa konur hér á landi fyrst og fremst verið að tala hver við aðra og stappa stálinu hver í aðra í lokuðum hópum, meðan umræða milli kynja hefur verið mun meiri t.d. á Norðurlöndunum og í U.S.A. enda áhrifin og skilningurinn líka mun meiri, hvort sem horft er á opinbera geirann, vinnumarkaðinn, fræðin eða heimilislífið. Gamla kvenréttindahreyfingin gerði kröfur á hendur körlum um að þeir samþykktu réttindi konum til handa, því að þeir fóru einir með valdið og atkvæðisréttinn. Þeir voru kallaðir fyrir, en við erum meira og minna að tala yfir tóum sölum og daufum eyrum. Við þurfum jafnframt að nýta miklu betur þau baráttutæki sem við eignum eins og sáttmála Sameinuðu þjóðanna og nýsamþykkta framkvæmdaáætlun sömu samtaka. Síðast en ekki síst þarf mjög að auka

samvinnu og samstöðu á milli kvenna og kvennahreyfinga í stað þess að híma hver í sínu horni. Við eignum að hampa sigrunum og taka okkur vestur-afrískar konur til fyrirmynnar sem geisla af stolti yfir því að vera eldklárar, glæsilegar konur sem halda heiminum gangandi, þótt þær skorti völd. Við þurfum að þrýsta á um aðgerðir, en við megum heldur ekki skirrast við að tala um tabú, neikvæðar hliðar kvennabaráttunar og þá gagnrýni sem við verðum fyrir, sem stundum er nú býsna mótsagnakennd.

Feminiskar hættur.

Á fundi stúdenta sem haldinn var á Sólon Íslandus 17. okt. sl. dró Sigríður Dúna saman nokkur atriði sem hún kallaði feminiskar hættur sem kvennahreyfingar stæðu frammi fyrir og ég held að það hafi ekki farið fram hjá nokkrum manni að hún var m.a. að vísa til Kvennalistans. Hæturnar eru þessar: 1. að dásama móðurhlutverkið, 2. að gera menningarbundna þætti í hegðun kynjanna að líffræðilegum þáttum, eða að aðhyllast eðlishyggju, 3. að festast í fórnarlambshlutverkinu og að gleyma því að það er gott að vera kona, 4. að gera kröfu um að konur séu góðar og jafnvel að þær séu betri en karlar, þ.e. að hefja sig upp yfir aðra og 5. að líta á stöðu kvenna sem sérmál kvenna. Ég vil bæta við einum lið og hann er sa að ekki má forðast að ræða einkalífið og það sem gerist innan vegja heimilanna og þar með að horfa á stöðu kvenna í samhengi einkalífs og opinbers lífs.

Í kvennaumræðu erlendis er hjónabandið aftur að komast á dagskrá eftir langa þögn. Í því samhengi vil ég minnast á kenningu Önnu G. Jónasdóttur um það að karlar viðhaldi völdum sínum í samfélaginu með því að notfæra sér blíðu, umhyggju og ást kvenna. Anna skrifandi doktorsritgerð fyrir nokkrum árum þar sem hún reyndi að komast að því hvernig á því stæði að karlar héldu völdum sínum í samfélögum eins og á Norðurlöndum þar sem öll formleg réttindi kvenna eru til staðar. Niðurstaðan varð þessi. Feminisminn verður að komast út úr umræðu um pólitík efnahagsmála, stéttu og vinnumarkaðar og beina sjónum að því sem hún kollar á ensku "**political sexuality**", samskptum kynjanna og ástinni. Það er ekki kynferðislegt ofbeldi sem skiptir meginmáli við að viðhalda völdum karla, heldur miklu fremur ást sem er veitt og endurgoldin. Karlveldinu er viðhaldið með kynbundnu valdi sem skiptist mjög ójfnt milli karla og kvenna og þar er hjónabandið sú stofnun sem gegnir lykilhlutverkinu í að viðhalda óbreyttu ástandi. Kjarni kenningar Önnu snýst um sérstaka tegund misnotkunar (exploitation - arðrán) þar sem karlmenn næraust á og nýta sér umhyggju og ást kvenna. Því eru það hagsmunir karla að halda konum á sínum hefðbundna ákveðna bás. Hvað segja Kvennalistakonur um þetta?

Hver er staða Kvennalistans?

Hver er svo staða Kvennalistans í öllu þessu stóra samhengi? Ég hygg að okkur sé öllum ljóst að við erum í nokkrum vanda. Tap í síðustu kosningum, þriggja kvenna þingflokkur, einangrað sveitastjórnarstarf og dauflegt innra starf sýna að eitthvað mikið er að. Sú spurning er áleitin hvort við séum búnar að ganga framboðsleiðina á enda og hvort tími sé kominn til að endurmeta baráttuleiðir í íslenskri kvennabaráttu, rétt eins og við skynjuðum í Rauðsokkahreyfingunni í byrjun árs 1981. Eru umræða og aðferðir Kvennalistans orðnar úreltar og gamaldags, fylgjumst við ekki með? Er stefna okkar og hugmyndir á ská og skjön við þarfir og vilja þeirra kvenna sem löngum hafa stutt okkur, eða er andstaðan einfaldlega að vaxa hér eins og víða annars staðar. Svo mikið er víst að við okkur blasir stöðnun.

Hverjir eru kostirnir sem Kvennalistinn stendur frammi fyrir? Á samráðsfundi sem haldinn var í ágúst kynnti þingflokkurinn þá fjóra möguleika sem okkur sýnist við standa frammi fyrir. Sá fyrsti felst í því að við höldum okkar striki, vinnum eins vel og við getum á þessu kjörtímabili, bjóðum fram næst 1999 og tökum niðurstöðunum hverjar sem þær verða, sigur eða hugsanlega að fylgi Kvennalistans fjari út. Annar möguleikinn er sa að segja skilið

við framboðsleiðina, breyta starfi Kvennalistans og snúa okkur að öðrum baráttuleiðum. Þriðji möguleikinn er sá að opna Kvennalistann fyrir körlum og þeim sem með okkur vilja vinna og halda áfram sem stjórnmálafl með sterkum feminiskum áherslum. Fjórði möguleikinn er samvinna eða sameining við önnur stjórnmálaöfl sem mjög er nú leitað eftir, án þess þó að fyrir liggi út á hvað samstarfið og framtíðin eigi að ganga. Síðan er fimmi möguleikinn auðvitað til staðar, sá að hreinlega hætta þessu öllu saman.

Enn og aftur minni ég á að við erum hluti af hreyfingu sem á sér langa sögu sigra og ósигra, framfara og stöðnunar. Auðvitað hvarflar ekki að okkur að láta staðar numið hér og nú, enda mikið verk að vinna og kemur þá loks að svari við spurningunni: hvernig verður kvennabaráttunni best borgið? Ég kom heim full bjartsýni frá kvennaráðstefnunni í Kína, vegna þess að ég skynjaði mikinn kraft heimshreyfingar, sem er í sífelldri endurnýjun. Við þurfum einfaldlega að opna dyrnar, lofta út, hleypa nýjum straumum að, horfa út í heiminn og hlusta á það sem konur út um víða veröld eru að segja, líka hér heima. Kvennaframboðin og Kvennalistinn urðu til vegna þess að nýjar hugmyndir bárust til okkar utan úr heimi og gamlar voru dregnar upp úr djúpi sögunnar, þegar ekkert blasti við annað en blindgata. Við eigum að gefa okkur góðan tíma til að skoða og skilgreina hvað við viljum og ekki að loka neinum leiðum að sinni. Framundan eru forsetakosningar og þær gefa kost á víðtæku samstarfi kvenna ef okkur lánast að standa saman. Það er spennandi umræða framundan og nóg af verkefnum, en áður en við leggjum til atlögu við þau þurfum við næringu, hreint loft og hreyfingu, síðan getum lagt af stað í átt til næsta áfanga á þeirri löngu leið sem framundan er.

Kristín Ástgeirs dóttir
10. nóv. 1995